

ଶବ୍ଦ ବିଧି

ଉପକ୍ରମ : ପୁଷ୍ପାଣି, ବାଳକାନ, ବିକୀର୍ଣ୍ଣ, ନରାଣାମ, ବାଳାନାମ, ଉପଯୁକ୍ତ ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ପରିଶୀଳନ କରାଯାଉ ।
ଏଠାରେ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ‘ନ’କାର ଶୁଣାଯାଏ ଏବଂ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ‘ଶ’କାର ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ । ଅତଏବ କେଉଁଠାରେ ‘ଶ’କାର ରହିବ ଏହା ଜାଣିବା ପାଇଁ ଏଠାରେ ଅଭ୍ୟାସ ସହ ବିବରଣ ଦିଆଯାଉଅଛି ।

ଏକପଦ / ସଂଯୁକ୍ତପଦ

ଶବ୍ଦ ଜ୍ଞାନ ପୂର୍ବରୁ ଏକପଦ ଓ ସଂଯୁକ୍ତପଦ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଭେଦ ଜାଣିବା ଉଚିତ । ଏକପଦର ଅର୍ଥ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରୂପ ଯଥା- ରାମେଶ, ଅକ୍ଷେପ ଇତ୍ୟାଦି ।

ସଂଯୁକ୍ତ ପଦର ଅର୍ଥ ସନ୍ଧି, ସମାସ ଦ୍ୱାରା ଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିବାପଦ ଯଥା- ପ୍ରୟୋଗେଶ (ପ୍ର + ଯୋଗେନ) । ଏଠାରେ ପ୍ର ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପଦ । ଯେଉଁଠାରେ ଉପସର୍ଗ କିମ୍ବା ଅବ୍ୟୟ ପୂର୍ବପଦରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ ତାହା ମଧ୍ୟ ପଦ ଅଟେ ।

ଅଭ୍ୟାସ

ତଳେ ଦିଆଯାଇଥିବା ପଦମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକପଦ ଗୁଡ଼ିକୁ ‘✓’ ଚିହ୍ନଦ୍ୱାରା ଏବଂ ସଂଯୁକ୍ତ ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ‘x’ ଚିହ୍ନ ଦ୍ୱାରା ଚିହ୍ନିଅ ।

ଯଥା :-

- (କ) ନରେଶ (✓) ଏକପଦ
(ଖ) ରାମନାମ (x) ସଂଯୁକ୍ତପଦ
(ଗ) ରାମାୟଣମ୍ (x) ସଂଯୁକ୍ତପଦ

ସେହିପରି - କ’ଣ ହେବ ଲେଖ -

(କ) ନାରୀଶାମ୍	()	(ଚ) ପୁଷ୍ପାଣି	()
(ଖ) ରାଗେଶ	()	(ଛ) ପ୍ରୟାଶମ୍	()
(ଗ) ଗୁରୁଣା	()	(ଜ) ଉଦାହରଣାନ୍ତି	()
(ଘ) କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମେଶ	()	(ଝ) ପ୍ରୟୋଗେଶ	()
(ଡ) ହରିଣା	()	(ଞ) କାଳକ୍ରମେଶ	()

ଅଭ୍ୟାସ

ନିମ୍ନଲିଖିତ ସଂଯୁକ୍ତ ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରି ପ୍ରଦର୍ଶନ କର ।

ଯଥା :-

$$\begin{aligned}\text{ପ୍ରଶାମଃ} &= \text{ପ୍ର} + \text{ନାମଃ} \\ \text{ଗୁରୁନାମ} &= \text{ଗୁରୁ} + \text{ନାମ}\end{aligned}$$

ସେହିପରି କ’ଣ ହେବ ଲେଖ -

(କ) ଶୂର୍ପଣଖା =	(ଚ) ପରିପୋଷଣମ୍ =
(ଖ) ପ୍ରଣିଧାନମ୍ =	(ଛ) ମୃଷାବଚନମ୍ =
(ଗ) ନମସ୍କାରେଶ =	(ଜ) ପୁରୀନଗରୀ =
(ଘ) ରାମାୟଣମ୍ =	(ଝ) ବିଷଷ୍ଟବଦନଃ =
(ଡ) ମୃଗନୟନା =	(ଞ) ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନମ୍ =

ଅଖଣ୍ଡ ପଦେ ନୋ ଶଃ

(ଏକ ପଦରେ ନ' ସ୍ଥାନରେ ଶ' ହେବ)

ର / ର୍ / ଷ୍ ନ = ଶଃ

ର'କାର, ର'କାର ବା ଷ'କାର ପରେ ଅବ୍ୟବହିତ ନକାରର ଶକାର ହୁଏ ।

ଯଥା :- ପିତୃ + ନାମ୍ = ପିତୃଣାମ୍

ନର + ନାମ୍ = ନରାଣାମ୍

ଅଭ୍ୟାସଃ

ନିମ୍ନଲିଖିତ ପଦମାନଙ୍କରେ ଥିବା ର / ର୍ / ଷ୍ କୁ କୋଠରୀ ମଧ୍ୟରେ ଲେଖ ।

ଯଥା :- କୀର୍ଣ୍ଣ (ର୍)

ସେହିପରି - କ'ଣ ହେବ ଲେଖ ।

ତୃଷ୍ଣା = ()

ବର୍ଣ୍ଣନାମ୍ = ()

କର୍ଣ୍ଣ = ()

ମୃଗେଶ = ()

ଶିକ୍ଷକେଶ = ()

ତିଷ୍ଠଣାମ୍ = ()

ମାତୃଣାମ୍ = ()

ଅର୍ଣ୍ଣବଃ = ()

ଭ୍ରାତୃଣାମ୍ = ()

ପିତୃଣାମ୍ = ()

ବ୍ୟବଧାନେ ସତ୍ୟପି ନୋ ଶଃ

(ବ୍ୟବଧାନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନ'ର ଶ' ହେବ)

ର / ର୍ / ଷ୍

ଅର୍ = (ସ୍ୱରାଃ + ହ୍ରସ୍ୱ) ଅ, ଆ, ଇ, ଈ, ଉ, ଊ, ଏ, ଐ, ଓ, ଔ, ହ, ଯ, ବ, ଅନୁସ୍ୱାର

କ୍ଷ = କ ବର୍ଗ = କ, ଖ, ଗ, ଘ, ଙ

ପ୍ଷ = ପ ବର୍ଗ = ପ, ଫ, ବ, ଭ, ମ

ନ = ଶ

ର- ନ ମଧ୍ୟରେ, ର - ନ ମଧ୍ୟରେ, କିମ୍ବା ଷ - ନ ମଧ୍ୟରେ ଯଦି ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣ, ହ୍ରସ୍ୱ ଅର୍ କ ବର୍ଗ କିମ୍ବା ପ ବର୍ଗ ବ୍ୟବଧାନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନ' ସ୍ଥାନରେ ଶ ହୁଏ ।

ଯଥା - ରାମେଶ = ର୍ + ଆମ୍ + ଏ + ନ୍ + ଅ = ଶ)

ମୃଗେଶ = ମ୍ + ର୍ + ଶ୍ + ଏ + ନ୍ + ଅ = ଶ)

ପାରାୟଣାମ୍ = (ପ୍ + ଆ + ର୍ + ଆ + ଯ୍ + ଅ + ନ୍ + ଅ + ମ୍ = ଶମ୍)

ବର୍ତ୍ତେଶ = (ର୍ + ଅ + ର୍ + ଶ୍ + ଏ + ନ୍ + ଅ = ଶ)

ଅଭ୍ୟାସଃ

ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ସିଦ୍ଧ ରୂପମାନଙ୍କରେ ନିମିତ୍ତ (ର, ର୍, ଷ୍) ଏବଂ ଶ କାରର ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ବର୍ଣ୍ଣଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖ । (ଯଦି ଉଦାହରଣ ପଦରେ 'ର, ର୍, ଷ୍' ଦୁଇ କିମ୍ବା ତିନୋଟି ସ୍ଥାନରେ ଦେଖାଯାଏ ତେବେ ଅନ୍ତିମ ରକାର, ର୍ କାର ଏବଂ ଷ୍ କାର ଶବ୍ଦର ନିମିତ୍ତ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣୀୟ ଯଥା- 'ଅନ୍ତରିକ୍ଷେଶ' ଏଠାରେ ଶବ୍ଦର ନିମିତ୍ତ କ୍ଷକାର ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଅଙ୍କ- ଭୂତ ଷ୍ କାର ।)

ଯଥା :- ନାରାୟଣଃ = (ର୍ + ଆ + ଯ୍ + ଅ)

ସେହିପରି - ଲେଖ

ତକ୍ଷକେଶ =

ବୃକ୍ଷେଶ =

ମଧୁରେଶ =

ଆଚାର୍ଯ୍ୟେଶ =

ଶ୍ରବଣାମ୍ =

ପରିଭ୍ରମଣାମ୍ =

ଭିକ୍ଷୁକାଶାମ୍ =

କାର୍ଯ୍ୟ କର୍ତ୍ତୃଣାମ୍ =

ନିଷ୍ପ୍ରମଣାମ୍ =

ସଂଜ୍ଞାୟାଂ ନୋଶଃ = (ସମସ୍ତ ପଦେ)

ପୂର୍ବପଦରେ ଥିବା ନିମିତ୍ତ ପରେ ଉତ୍ତରପଦରେ ଥିବା ନ'ର ଶକାର ହୁଏ ।

ଯଥା- ରାମ + ଅୟନମ୍ = ରାମାୟଣମ୍

ଶୂର୍ପ + ନଖା = ଶୂର୍ପଣଖା

ଅଭ୍ୟାସ:

- ୧ । ତଳେ ଲେଖାଯାଇଥିବା ଉଦାହରଣମାନଙ୍କରେ ନିମିତ୍ତ ଓ ନ'କାର ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ବ୍ୟବଧାନକ ବର୍ଣ୍ଣ (ସହାୟକ ବା ମିତ୍ରବର୍ଣ୍ଣ) ଗୁଡ଼ିକୁ ବନ୍ଧନୀ ମଧ୍ୟରେ ଲେଖ ।

ଯଥା - ନରାଣାମ୍ = ନ୍ + ଅ + ର୍ + ଆ + ନ୍ + ଆ + ମ୍

ସେହିପରି -

କ୍ଷତ୍ରିୟାଣାମ୍ = () ଛାତ୍ରାଣାମ୍ = ()

ଭାଷଣମ୍ = () ସର୍ପେଣ = ()

ବ୍ରହ୍ମଣଃ = () ମୁଷକାଣାମ୍ = ()

ମୟୂରେଣ = () ଭ୍ରମେଣ = ()

ବାନରେଣ = () ବୃକ୍ଷାଣାମ୍ = ()

- ୨ । ତଳେ ଲେଖାଯାଇଥିବା ପଦମାନଙ୍କରେ ଶବ୍ଦବିଧିର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ବର୍ଣ୍ଣଗୁଡ଼ିକୁ କୋଠରୀ ମଧ୍ୟରେ ଲେଖ ।

ଯଥା - ଦୃଢ଼ାନି = (ଢ) ଢ କାର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ବର୍ଣ୍ଣ ।

ସେହିପରି -

ମର୍ଦ୍ଦନମ୍ = () ରାଜକୀୟାନି = ()

ମର୍ଦ୍ଦଚେନ = () ମୃଗକୁଳାନି = ()

ଦର୍ଶନାନି = () ପିତୃଦେବାନାମ୍ = ()

ଗୃହସ୍ଥେନ = () ମରୀଚେନ = ()

ଔଷଧାନି = () ଅର୍ଦ୍ଧକେନ = ()

ଶବ୍ଦ ନିଷେଧ:

- ୧ । (ପଦାନ୍ତରେ ଥିବା 'ନ୍' କାରର ଶ ହୁଏ ନାହିଁ ।)

ଯଥା- ରାମାନ, ହରାନ, ତ୍ରୀନ, ନରାନ,

- ୨ । ନିମିତ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣ ପରେ ପୃଥକ୍ ପଦରେ ନ ଥିଲେ ଶ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଯଥା- ପରିଭବନମ୍, ପରିଗମନମ୍, ପ୍ରନଷ୍ଟଃ, ପରିନିନ୍ଦନମ୍, ହରିନାମ, ଆଚାର୍ଯ୍ୟାନା

ଅଭ୍ୟାସ:

ଶୁଦ୍ଧରୂପକୁ ✓ ଚିହ୍ନ ଦ୍ଵାରା ଏବଂ ଅଶୁଦ୍ଧ ରୂପକୁ ✗ ଚିହ୍ନ ଦ୍ଵାରା ଚିହ୍ନିଅ ।

ଯଥା - ଏତାଦୃଶେଣ = (✗) ଶକାର ବ୍ୟବଧାନ ଥିବାରୁ ।

ସେହିପରି -

ରାମଚନ୍ଦ୍ରେନ = () ସର୍ବାଙ୍ଗୀଣଃ = ()

ସନ୍ତୋଷେନ = () ଅପରାହ୍ଣଃ = ()

ମହାରାଜେଣ = () ପୂର୍ବାହ୍ନଃ = ()

ପରିଶ୍ରମେଣ = () ଶିବରାମେଣ = ()

ବାଣପ୍ରୟୋଗେଣ = ()